

Čítanka III. k Literatuře v kostce pro SŠ

také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.fragment.cz

Další e-knihy v edici:

Literatura v kostce pro SŠ – e-kniha

Čítanka I. k Literatuře v kostce pro SŠ – e-kniha

Čítanka II. k Literatuře v kostce pro SŠ – e-kniha

Čítanka IV. k Literatuře v kostce pro SŠ – e-kniha

Čtenářský deník k Literatuře v kostce pro SŠ – e-kniha

Marie Sochrová

Čítanka III. k Literatuře v kostce pro SŠ – e-kniha

Copyright © Fragment, 2011

Všechna práva vyhrazena.

Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

představitel žánru

hlavní kapitola

vybraná ukážka

kontrolní otázky

název díla

vysvětlivka, odkaz, zapamatuj si, atd.

výklad

vysvětlivka

odkaz

zapamatuj si

přečti si

zajímavost

pikantnost

OBSAH

ČESKÁ LITERATURA PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ	9
Viktor Dyk: A porta inferi	9
Viktor Dyk: Válečná tetralogie	9
Viktor Dyk: Krysař	11
František Gellner: Po nás ať přijde potopa!	13
František Gellner: Radosti života	14
Fráňa Šrámek: Života bído, přec tě mám rád	15
Fráňa Šrámek: Modrý a rudý	16
Fráňa Šrámek: Splav	17
Fráňa Šrámek: Stříbrný vítr	18
Fráňa Šrámek: Léto	21
Karel Toman: Torzo života	23
Karel Toman: Sluneční hodiny	24
Karel Toman: Měsíce	25
Karel Toman: Stoletý kalendář	25
Stanislav Kostka Neumann: Satanova sláva mezi námi	26
Stanislav Kostka Neumann: Kniha lesů, vod a stránek	26
Stanislav Kostka Neumann: Nové zpěvy	27
Petr Bezruč: Slezské písně	28
SVĚTOVÁ LITERATURA 1. POLOVINY 20. STOLETÍ – POEZIE	32
Umělecké směry	32
Filippo Tommaso Marinetti: Manifest futurismu	32
Filippo Tommaso Marinetti: Osvobozená slova	32
Tristan Tzara: Manifest DADA	33
Tristan Tzara: Manifest o lásce sladké a hořké	33
Christian Morgenstern: Šibeniční písně	33
Kurt Schwitters: Prasonáta	34
Man Ray: Optická báseň	34
André Breton: První manifest surrealismu	35
André Breton: Tajemství surrealistického magického umění	35
Významné osobnosti	36
Francie	36
Guillaume Apollinaire: Alkoholy	36
Guillaume Apollinaire: Kaligramy	37
André Breton: Volná láska	38
Paul Eluard: Veřejná růže	38
Anglie	39
Thomas Stearns Eliot: Pustina	39
Španělsko	40
Federico García Lorca: Cikánské romance	40
Rusko	41
Velimir Chlebnikov: Křídélkuje zlatopisem	41
Velimir Chlebnikov: Lodomir	41

Obsah

Vladimir Majakovskij: 150 000 000	42
Sergej Alexandrovič Jesenin: Jeseň	43
Pražská německá literatura	43
Franz Werfel: Na této zemi cizinci jsme všichni	43
Slovensko	44
Laco Novomeský: Svätý za dedinou	44
Vladimír Reisel: Temná Venuša	44
Štefan Žáry: Zvieratník	45
ČESKÁ LITERATURA 1. POLOVINY 20. STOLETÍ – POEZIE	45
Umělecké směry	45
Jiří Wolker: Proletářské umění	45
Karel Teige: Poetismus	46
Vítězslav Nezval, Karel Teige: Manifesty poetismu	47
Významné osobnosti	47
Jiří Wolker: Host do domu	47
Jiří Wolker: Těžká hodina	50
Jiří Wolker: Básně z pozůstalosti	56
Josef Hora: Strom v květu	56
Josef Hora: Pracující den	57
Josef Hora: Struny ve větru	58
Josef Hora: Máchovské variace	58
Josef Hora: Domov	59
Vítězslav Nezval: Most	61
Vítězslav Nezval: Pantomima	62
Vítězslav Nezval: Moderní směry básnické	62
Vítězslav Nezval: Edison	63
Vítězslav Nezval: Sbohem a šáteček	67
Vítězslav Nezval: Žena v množném čísle	67
Vítězslav Nezval: Praha s prsty deště	69
Vítězslav Nezval: 52 hořkých balad věčného studenta Roberta Davida	70
Vítězslav Nezval: Matka Naděje	71
Vítězslav Nezval: Manon Lescaut	72
Vítězslav Nezval: Historický obraz	73
Vítězslav Nezval: Pět minut za městem	73
Konstantin Biebl: Zlatými řetězy	75
Konstantin Biebl: S lodí, jež dováží čaj a kávu	76
Konstantin Biebl: Nový Ikaros – zkráceno.	76
Jaroslav Seifert: Město v slzách	79
Jaroslav Seifert: Samá láska	79
Jaroslav Seifert: Na vlnách TSF	80
Jaroslav Seifert: Poštovní holub	81
Jaroslav Seifert: Jablko z klína	82
Jaroslav Seifert: Zhasněte světla	82
Jaroslav Seifert: Vějíř Boženy Němcové	83
Jaroslav Seifert: Světleem oděná	83

František Halas: Sépie	84
František Halas: Kohout plaší smrt	85
František Halas: Tvář	85
František Halas: Staré ženy	86
František Halas: Torzo naděje	87
František Halas: Naše paní Božena Němcová	89
František Halas: Ladění	90
František Halas: Já se tam vrátím	91
Vladimír Holan: Vanutí	92
Vladimír Holan: Kameni, přicházíš... ..	92
Vladimír Holan: Září 1938	93
Vladimír Holan: Poslední testament	94
Vladimír Holan: Tereška Planetová	95
Vilém Závada: Cesta pěšky	97
Vilém Závada: Živote, díky	97
František Hrubín: Zpíváno z dálky	98
František Hrubín: Cikády	98
František Hrubín: Říkejte si se mnou	99
Jakub Deml: Moji přátelé	99
Jakub Deml: Miriam	100
Bohuslav Reynek: Rybí šupiny	101
Bohuslav Reynek: Rty a zuby	102
Bohuslav Reynek: Setba samot	102
Jan Zahradníček: Svatý Václav	103
Jiří Orten: Čí jsem?	103
Jiří Orten: Malá odpověď velkému proč... ..	104
Jiří Orten: Báseň naděje	104
Jiří Orten: Cesta k mrazu	105
Jiří Orten: Ohnice	106
Jiří Orten: Žihaná kniha deníků	106

SVĚTOVÁ LITERATURA 1. POLOVINY 20. STOLETÍ – PRÓZA A DRAMA 107

Francie	107
Henri Barbusse: Oheň	107
Romain Rolland: Petr a Lucie	109
Antoine de Saint-Exupéry: Malý princ	111
Anglie	114
James Joyce: Odysseus	114
John Galsworthy: Sága rodu Forsytů	117
George Bernard Shaw: Pygmalion	119
Německy psaná próza a drama	122
Arnold Zweig: Spor o seržanta Gríšu	122
Erich Maria Remarque: Na západní frontě klid	124
Lion Feuchtwanger: Žid Süss	126
Thomas Mann: Josef a bratří jeho	127
Bertolt Brecht: Matka Kuráž a její děti	129

Obsah

Německy psaná literatura v českých zemích	130
Franz Kafka: Proces	130
USA	131
Ernest Hemingway: Komu zvoní hrana	131
Ernest Hemingway: Stařec a moře	133
John Steinbeck: Hrozny hněvu	134
Rusko	136
Michail Šolochov: Tichý Don	136
Slovensko	137
Milo Urban: Živý bič	137
ČESKÁ LITERATURA 1. POLOVINY 20. STOLETÍ – PRÓZA	139
Jaroslav Hašek: Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války	139
Richard Weiner: Škleb	142
Ladislav Klíma: Utrpení knížete Sternenhocha	144
Karel Čapek: R. U. R.	146
Karel Čapek: Povídky z jedné kapsy	148
Karel Čapek: Marsyas	151
Karel Čapek : Devatero pohádek	152
Karel Čapek: Válka s Mloky	152
Karel Čapek: Bílá nemoc	154
Karel Čapek: Matka	155
Karel Poláček: Okresní město	157
Karel Poláček: Bylo nás pět	159
Eduard Bass: Cirkus Humberto	160
Vladislav Vančura: Pekař Jan Marhoul	161
Vladislav Vančura: Rozmarné léto	162
Vladislav Vančura: Markéta Lazarová	164
Ivan Olbracht: Nikola Šuhaj loupežník	166
Marie Majerová: Havířská balada	168
Marie Pujmanová: Lidé na křižovatce	170
Jaroslav Havlíček: Neviditelný	171
Egon Hostovský: Žhář	173
Jarmila Glazarová: Advent	175
Václav Řezáč: Černé světlo	177
Jakub Deml: Zapomenuté světlo	178
Jaroslav Durych: Bloudění	180
ČESKÁ LITERATURA 1. POLOVINY 20. STOLETÍ – DRAMA	182
Jaroslav Hilbert: Vína	182
Červená sedma	184
Jiří Červený: Můj životopis	184
Eduard Bass: Lidské tělo	185
Jiří Voskovec a Jan Werich: Vest Pocket Revue	186
Jiří Voskovec a Jan Werich: Rub a líc	188
Jiří Voskovec a Jan Werich: Písničky z Osvobozeného divadla	189

Úvod

Znalost literatury je dána především čtenářským zážitkem, který nemůže žádná učebnice nahradit. Těžiště školní literární výchovy je tedy vždy v četbě literárních textů, ukázek i celých děl, v uvědomění si jejich podstaty a uměleckých hodnot.

V Čítance III. jsou vybrány texty z moderní české a světové literatury v rozsahu osnov pro III. ročník všech středních škol a příslušný ročník víceletého gymnázia. Mají být inspirujícím podnětem, umožnit orientaci v literatuře, představu o jednotlivých spisovatelích, znacích kulturních epoch a uměleckých směrů. Ukázky jsou řazeny v chronologickém sledu vývoje literatury od přelomu 19. a 20. století, přes meziválečné období až po polovinu 20. století, a to v návaznosti na učebnici Literatura v kostce. Ke každé ukázce je připojena základní informace o díle, nejdůležitější vysvětlivky, za ukázkami jsou návodné otázky k zamyšlení, k práci s textem, k jeho interpretaci.

Odpovědi na rozborové či shrnující otázky najdete v publikaci **Literatura v kostce**, případně **Čtenářský deník k Literatuře v kostce**, **Český jazyk v kostce** nebo **Kompletní přehled české a světové literatury**.

Česká literatura přelomu 19. a 20. století

PROTISPOLEČENŠTÍ BUŘIČI A ANARCHISTÉ

Viktor Dyk

A porta inferi (1897)

Píseň podzimní

Táhněte nebem, mračna,
z vás každé bouří věšť!
Má duše po ní lačna,
chci vítr, chlad a dešť!

Až bude vítr váti,
pak vyjdu sobě rád...
Chci s ním se prudce rváti,
vždyť šťasten jsem a mlád!

Chci metelici snést,
neb máj svůj v duši mám.
Chci bouřné lásky štěstí!
Chci sladký slávy klam!

Táhněte, šedá mračna,
věšť každé bouří z vás...
Má duše po ní lačna
– je mládí mého vzkaz!

Chci posměch hloupé láje,
chci pustý boje ryk!
Nechť kolem mlha, tma je,
já na všechno si zvyk!

Chci, pokud zbytek síly,
ten větru prudký hvízd!
A potom v smrti chvíli,
já svatý spadnout list.

Otázky

- Dokažte, že se Dyk projevuje jako básník negace a protispolečenské vzpoury. Jak charakterizuje sám sebe i svou generaci?
- Vyhledejte typické slohové prostředky symbolismu, všimněte si využití symboliky krajiny.
- Dokažte pro Dyka typický rozpor mezi naléhavým voláním po činu a skeptickým vědomím jeho neuskutečnitelnosti i pocitu marnosti.
- Kdo z předchozí generace je Dykovi blízký svým individualistickým postojem, útočností, kritičností, ironií? Které autory připomíná báseň svým názvem?
- Dokažte Dykovu snahu po úspornosti vyjádření, aforistické úsečnosti. Převažují pojmenování věčná a přímá, nebo obrazná?
- Charakterizujte Dykův verš, způsob vyjádření, rytmus, rým a srovnejte s veršem Nerudovým. Vyhledejte princip opakování, paralelismu, protikladu.

tzv. **Válečná tetralogie** (1915–1922) – Lehké a těžké kroky, Anebo, Okno, Poslední rok

zapamatuj si

Vlastenecká občanská lyrika, psaná v letech první světové války, poezie domova, rodné země a národního osudu, vrchol Dykova nacionalismu: mystické pojetí národa ve smyslu historických tradic i mravně závazných hodnot (otázky cti a odpovědnosti); vyjádření pocitu úzkosti i odhodlání bojovat

zapamatuj si

Raná subjektivní lyrika; název sbírky podle latinského žalmu zpívaného při pohřbu (Od brány pekelné); vliv dekadence i slohových prostředků symbolismu, buřičská negace, pohrdavě odmítavý individualistický postoj, gesto odporu, vzdoru, anarchismus a kult síly; odraz tíživé atmosféry společenské, duševní krize a dramatických konfliktů; svár rozumu a vůle s citem, snů a představ s nemožností je uskutečnit → pocit marnosti a skepse

odkaz

Viz Literatura v kostce

Česká literatura přelomu 19. a 20. století

Země mluví (ze sbírky Okno, báseň napsána ve vídeňském vojenském vězení r. 1917)

Tvrdá matka byla jsem tobě.

Těžce chléb jísti dala.

Nehýčkala jsem robě,

muže jsem zraňovala.

Když prohlédly poprvé tvé oči vyjevené,

smutný se obzor před tebou šířil.

Mluvila jsem o ráně zasazené,

kteří čas neusmířil.

Na nás oba padal těžký stín.

Matka tvrdá byla jsem, ty tvrdý syn.

Nepozdvíhl jsi pro mne rámě.

S láskou jsi nepomyslíl na mě.

Když vítr zahučel, zaprástěl mráz,

neslyšel jsi můj hlas.

A já přec mluvila, vidouc tvou psotu,

bídu, jež věčně tě štve.

A z úst mých zamklých zaznělo tu:

Vezmi si své!

Těžké břímě nosím.

Přichází radost anebo děs?

Slyšíš mne dnes?

Matka syna prosím.

Haj si mne. Braň si mne. Neoslyš matky.

Haj si mne. Braň si mne. Ať shoří statky,

pole ať udupou, zničí.

Zítřka zas símě vzklíčí.

Chystala jsem ti úděl, děcko.

Úděl jsem tobě chystala.

Chraň si mne. Haj si mne. V moci tvé všecko:

aby ztroskotala loď, anebo přistála.

Neoslyš slova varujíc:

Neprodej úděl za čočovici.

Třeba mne opustíš,

nezahynu.

Ale víš,

kolik sem přijde stínů?

Kolikrát pěst bude potomek zatínat

a syn tvůj kolikrát bude tě proklínat?

Nezahynu, věčna jsem,

ale žít budu s trapným úzasem:

kterak jsi zapomněl dědičný na díl?

Kterak jsi váhal a kterak jsi zradil?

Jak možno kletý čin provéstí vědomky?

Sebe jsi zradit moh. Ale své potomky?

Dokavád' dýchal jsi, proč ses vzdal?

Čeho ses bál?

Co je to smrt?

Smrt znamená jít ke mně.

Tvá matka země

otvírá náruč: možno, bys jí zhrd?

Pojď, poznáš, jak je země náruč měkká

pro toho, který splnil, co čeká.

Prosím tě, matka tvá: braň si mne, synu!

Jdi, třeba k smrti těžko jdeš.

Opustíš-li mne, nezahynu.

Opustíš-li mne, zahyneš!

Otázky

- Co je základním tématem básně?
- Všimněte si autorova programového vlastenectví: doložte, že autorovo pojetí národa není jen ryze citové, ale že příslušnost k národu je věcí svědomí a morálky, mravním závazkem vůči minulým generacím i potomkům.
- Co autor odsuzuje? K čemu vyzývá? Všimněte si myšlenkové gradace.
- V čem báseň ovlivňovala národní povědomí nejen v době svého vzniku, ale i později?
- Čím autor dosahuje působivosti a řečnického patosu?
- Vyhleďte důmyslné protiklady, paralelismy, překvapivou pointu, působivé rýmy.

odkaz

Viz Literatura v kostce

zapamatuj si

Umělecky sevřená novoklasicistní novela se symbolickým významem – výraz Dykových názorů na právo, spravedlnost, lásku a pomstu; autor osobitou interpretací staroněmecké pověsti z 13. stol. o krysaři, obohacenou o romantický motiv tragické milostné deziluze, jí dává obecnější platnost: opět neřešitelný rozpor mezi snem a skutečností; děj začíná příchodem krásného, urostlého muže beze jména; pomocí zvuku své kouzelné píšťaly zbavil město Hammeln krysy; zamiloval se do krásné Agnes a zůstává stále ve městě (lásku mu brání pomstít se proradným radním za to, že nedostal slíbenou odměnu); příběh vrcholí přiznáním Agnes, že čeká dítě s jiným milencem; zoufalý krysař se teprve nyní, když je pošlapán a zahubena jeho láska, vzepře a pomstí lakotu: zvukem své píšťaly odvedl obyvatele města k propasti na hoře Koppel a oni v slepé naději na lepší život do ní naskákali; přežil jediný spravedlivý – prostomyslný rybář Sepp Jörgen (nezajímalo ho bohatství, nerozuměl písní, odolal svodům píšťaly) a opuštěné plačící nemluvně jako symbol naděje a znovuzrození lidského světa; novela nevyznívá jen chmurně, deziluzí, ale také smířením, jako oslava něčeho, co jakoby popírá rozumové uspořádání světa (dítě rozum ještě nemá, blázen už ho ztratil), ale i oslavu skutečné hodnoty lidství; titulní postava není snivec, naopak člověk moudrý, plný citu, ale i zkušený; iluze rozbíjí, proto je osamocen, odsouzen k věčnému bloudění, všude pokládán za cizince; nejen přímočaré epické vypravování, ale i prvky lyrické (obrazná pojmenování a náznaky příběhů zmnohovýznamňují, povyšují do roviny básně v próze) a prvky dramatické (ve stavbě dialogů)

Úvod

1

„A vaše jméno?“

„Nejmenuji se; jsem nikdo. Jsem hůř než nikdo, jsem krysař.“

Muž, který takto mluvil, stál se vzpřímenou hlavou před vraty domu, v nichž se do soumraku běhala ženská postava. Hleděl na ni svýma temnýma, pátravýma očima. Byl vysoký a štíhlý, štíhlejší ještě ve svém přílehavém sametovém kabátci a úzkých nohavicích. Jeho ruce byly drobné a jemné jako ruce paní. Neměl při sobě ani zbraně, ani hole, ač se zdálo, že přichází z daleka, po cestách, jež vždy jisty nebyly. Svíral zato něco dlouhého a ozdobného, co budilo zvědavost ženy, s kterou hovořil. Byla to píšťala cizokrajné práce, jaké dosud neviděla.

„Krysař“, zasmála se žena ve dveřích. „Přicházíte včas do Hammeln. Není tu krysaře; zato krysy je tu mnoho. Vysvětlete mi, krysaři, odkud se berou krysy? Nebývalo jich dříve, jak nám říkají. Je pravda,“ končila s úsměvem, „staří lidé míní, že svět je stále horší.“

Krysař pokrčil rameny.

„Odkud jsou, nevím. Jsou však v každém z vašich domů. Hlodají bez ustání; hlodají dole ve sklepích, hlodají tam, kde jich nevidíme. Stanou se však dotěrnými a stoupají pak výše. Připravujete hostinu, svatbu, křtiny, což já vím? Představte si, že se náhle při hostině zjeví krysy s dlouhými boltci a dlouhými kníry. Tento zjev kazí chuť, chápete přece.“

„Ano,“ smála se žena ve dveřích. „Při svatbě Kateřiny objevila se pořádná krysa. Ženich byl bledý jako stěna a Kateřina padla do mdlob. Lidé nesnesou nic tak málo jako to, co jim kazí chuť; odhladají se pak zavolat krysaře.“

„Připravujete svatbu nebo křtiny?“ otázal se krysař náhle, bez přechodu.

Žena ve dveřích se zasmála hlasitě.

„Jste cizinec, je zřejmo, že jste cizinec. Nejsem vdána, krysaři.“

Krysař se uklonil.

„To nevdání... nijak to nevdání. Nuže, povolají krysaře. Krysař píská a píská, až vyvede všechnu havěť z jejích skrýší. Jde za ním jako omámená. Zavede ji do řeky, do Rýna, Dunaje, Havoly, Vesery. A dům je prostý krysy.“

Česká literatura přelomu 19. a 20. století

Krysař opět se uklonil a jeho hlas zachvěl se nějakou elegií. Žena mlčela, pohrávající si větvičkou jasmínu.

„Ale je-li tomu tak, nepomyslí nikdo na krysaře. Krysař, cizinko, je muž, který nezůstává, ale jde. Lidé vidí ho rádi přicházet. Ale odcházeti vidí ho mnohem raději.“

„Opravdu?“ řekla pouze. Znělo to jako povzbuzení a snad to ani povzbuzení nebylo. Ale krysař chápal to tak. Bledé jeho tváře se zbarvily; byla by to mohla pozorovat, nebýti temna.

„Cítím to, cizinko. Lidé nemilují krysaře; bojí se ho pouze.“

Děvče zasmálo se opět.

„A čím to, že jdou krysy tak slepě za vámi, krysaři?“

* * *

„Krysy mají dobrý sluch a má pišťala dobrý zvuk.“

Oči krysařovy zaplály podivným ohněm. Děvče ve dveřích maně ucouvlo. Větvička jasmínu v její ruce se chvěla.

„Mám zvláštní nadání vyháněti krysy,“ pokračoval krysař. „Pískám občas na ni velmi smutné písně, písně všech krajů, kterými jsem prošel. A já prošel mnoha zeměmi; slunnými i ponurými, pláněmi a horami. Má pišťala zní tak tiše. Krysy slyší a jdou. Není takového krysaře mimo mne. Povím vám něco, cizinko, která se umíte tak zvonivě smáti. Nikdy jsem nepískal plným dechem; byl to vždy tlumený zvuk. Kdybych pískal plně, ne pouze krysy šly by za mnou.“

Krysař domluvil. Oči uhasly a svěsil bezděčně ruce s pišťalou.

„Nemám odvahy,“ dodal po chvíli. „Stalo by se něco krutého.“

Děvče stálo zamklé a nespouštělo očí z pišťaly a krysaře. Když krysař mlčel, řekla zcela tiše:

„Líbíte se mi, krysaři. Nežli přišel soumrak, viděla jsem ve vašich černých vlasech stříbrné nitky. Nežli jste promluvil, pozorovala jsem na vašem čele vrásky. Ale přesto se mi líbíte. Milovalo vás jistě mnoho žen.“

„Snad,“ odvětil krysař. „Nepamatuji se.“

Slova krysařova měla podivný a jímavý přízvuk. Děvče zvážnělo. Naklonilo se ke krysaři, takže cítilo téměř horký jeho dech.

„Líbíte se mi, krysaři,“ děla. „Ale na vašem místě zapískala bych na pišťalu – plně – vši silou –“

„Víte, co by to znamenalo?“ otázal se krysař temným hlasem. „Já to nevím. Vím pouze, že mne časem pojímá úzkost.“

Hledí na svou pišťalu jako na něco, co mnohé zahubilo a co ještě mnohé zahubí. A pak se usměje. Není to nic než právě pěkná pišťala, sama jste to řekla. A já nejsem více než krysař, který má odvádět nezvané hosty. Krysař, který jak Ahasver jde z města do města, z jihu na sever, ze západu na východ. A jako Ahasver nemá stání. Poblýl jsem zde příliš dlouho, cizinko.“

„Ne,“ pravila. A pak šeptala tiše: „Říkejte mi Agnes.“

„Agnes –,“ řekl. Mluvil měkce a hudebně. V jeho ústech vše nabývalo kouzla.

Hleděla na něho napjatě.

„Odejdete záhy z Hammeln?“

„Nevím,“ řekl. „Není to v mé vůli. A – –“

Odpověděl pohledem.

Usmála se svěžím a čistým smíchem mládí a radosti. Znělo to jako zvony vzkříšení.

„Myslím, že tu máte co činiti; je tu mnoho krys.“

A vážněji dodala:

„Zůstaňte, krysaři.“

Neodpovídal. Zraky jejich se utkaly. Hleděla neklidně a tázavě do planoucího krysařova zraku. Větvička jasmínu chvěla se v její ruce.

„Mám milence,“ řekla.

Krysař vzal ji za ruku.

„Nechci ho viděti. Nechci o něm slyšeti. Vím, že je na světě mnoho šeredných věcí. Co je mi po tom, nepřijdou-li mi do cesty. Nechci ho viděti. Ale kdybych ho viděl...“

Hlas krysařův zesmutněl a ztemněl. Znělo to vážně a varovně jako hrana.

„Ne,“ vydechla. Ale nebylo jisto, co znamenalo toto ne. Ocitli se na prudkém spádu, kde nečiní se kroky, kde zbývá pouze

let. Podržel její ruku ve své a nechala mu ji. Stiskl. Stiskl ji prudce a vášnivě, že by byla vykřikla bolestí. Opakovala přesto stisknutí. Tato bolest ji omamovala.

„Agnes – –“ řekl.

Znělo to jako otázka a jako prosba.

Pohlédla na něho a usmála se.

„Ano,“ řekla. A bylo zřejmo, co znamenalo toto ano. Bylo zcela nahé, bez ostychu a bez výhrad. A děvče ve dveřích podalo krysaři snítku jasmínu.

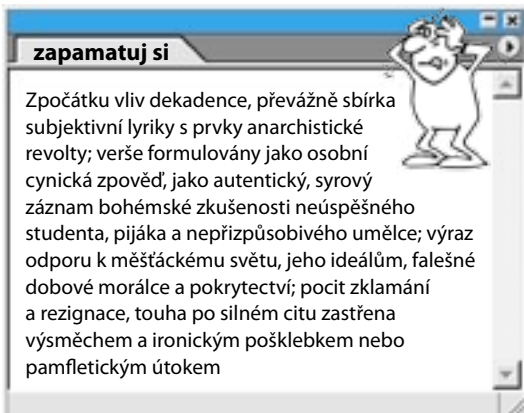

Otázky

- Všimněte si výchozího problému: kdo je vlastně ten, který se představuje jako krysař, jak ho autor uvádí? Proč se podobá romantickému hrdinovi? V čem je zásadní odlišnost od lidové pověsti?
- Podle vlastní četby novely vyjádřete, které lidské vlastnosti Dyk kritizuje a zesměšňuje? Vyhleďte v textu romantické motivy a prvky, nedopověděná tajemství.
- Uvědomte si rozvržení prostoru (místo reálné × pohádkové).
- Co pro titulní postavu znamenala láska? Posuďte mimo jiné i z citátu: „Pro dva lidi je jen určitá míra lásky, ohraničená a nezměnitelná. Nemiluj přespříliš, chceš-li býti milován – vyčerpáš sám všechnu lásku určenou pro dva. Přemíra lásky, kterou dáváš, ničí možnost lásky, kterou bys měl bráti.“
- Co je na příběhu symbolické? V čem vyznívá jako podobenství? Které předměty mají v novele symbolicko-alegorickou funkci? Jaké významy může mít hlavní předmět novely – kouzelná píšťala?
- Vyhleďte v textu prvky lyrické, všimněte si záměrného opakování lyrických motivů. Doložte prvky dramatické (viz stavba dialogů, ale i napětí mezi jednotlivými větami). Doložte úsečný, úsporný styl (viz úvod), strohost dialogů.

František Gellner

Po nás ať přijde potopa! (1901)

Po nás ať přijde potopa!

Vy dobří hoši, co jste vyšli bořit
se vzdorem v srdcích, s pěstí sevřenou,
co lidstvu nové ráje chcete stvořit,
vám zpívám píseň na rozloučenou.

Můj vzdor se zchladil volnou sprchou času,
rez s pochvou srostil meče rukojet.
Brutální, zpěvnou, lehkovážnou chasu
v svém srdci jsem si zamiloval teď.

Mí přátelé se v symposiích baví,
by zase zítra klesli do bída.
Na večer z loží zvedající hlavy
se v duchu těší: Diem perdidí.

Česká literatura přelomu 19. a 20. století

Se zbožnou úctou nelíbají holku,
je nevábí zjev plodných samiček.
V kavárnách nočních u politých stolků
jsou rytíři pochybných dámiček.

Mám za přátele marnotratné muže.
Z nás každý rád svou hřivnu zakopá.
My do svých vlasů vplétáme si růže,
a po nás – – ! což – at přijde potopa!

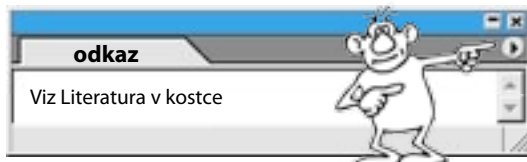
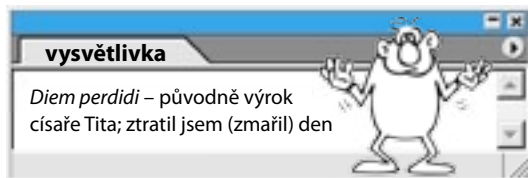
Přetékající pohár

Já držím pohár ve své dlani.
Je zpěněný a přetéká.
Já držím pohár ve své dlani,
jenž čeká na rty člověka.

Jenž čeká, zdali víno jeho
se do brázd vyschlých rozleje,
na snivých květech v jiných světech
zda zavěsí své krůpěje.

Jenž čeká, zda se sehnou květy
pod onou tíží ku zemi.
Jenž čeká, zdali jiné světy
rozzáří svými vůněmi.

Já držím pohár ve své dlani,
jenž čeká na rty člověka.
Já držím pohár ve své dlani:
své srdce, které přetéká.

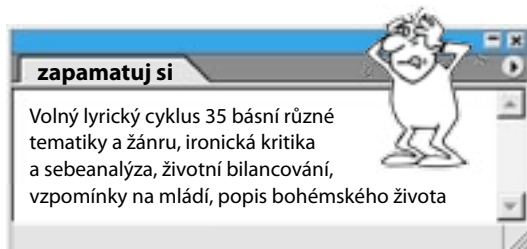
Otázky

- O jakém typu poezie svědčí už název sbírky? Vyrožte na základě ukázek charakter Gellnerovy poezie a její dobovou společenskou funkci.
- Jak souvisela tato poezie s Gellnerovým způsobem života? Jaké životní postoje autor vyjadřuje a čím provokuje měšťáckou společnost? Využijte k úvaze i Gellnerovy verše:
To je teď celá moudrost moje: / Milovat hlučnou vřavu boje, / za noci vnikat do snů žen / a trochu býti zadlužen, / pískat si, jak mi zobák narost, / vínem si plašit z čela starost, / svůj život rychle utratit, / nic nezískat, nic neztratit.
- Zamyslete se nad symbolikou poháru. S čím vším může být spojován?
- Dokažte Gellnerův antiliterární styl. Co skrývá autorův výsměšný a ironický postoj? Co se skrývá pod cynickými výpady a pošklebky? Doložte básníkovu autostylizaci.
- Čím Gellner provokuje v oblasti formy? Čím byl inspirován? Dokažte oblibu písňových forem, metod a postupů kabaretního kupletu a šansonu. Jakou funkci má písňová forma v Gellnerově poezii na rozdíl od volného verše symbolistů?
- Charakterizujte verš, rým, rytmus básní, jazyk Gellnerovy poezie.
- Uveďte v souvislost tvorbu Gellnerovu s poezií K. Havlíčka Borovského, Jana Nerudy a mladého Svatopluka Machara. Všimněte si výrazové strohosti, prostoty a věčnosti. Porovnejte Gellnerovu tvorbu s tvorbou vrstevníků – Šrámka a Tomana; čím se odlišují od symbolistů?

Radosti života (1903)

Což, páni spisovatelé

Což, páni spisovatelé,
vašeho nejsem druhu.
Proto jsem stál tak nasměle
ve vašem ctěném kruhu.

Vy jste – jak řek bych – takoví –
no – – – uhlazení páni.
Já rostl bez vaší výchovy
v pračkách a snižování.

Do intimity vašich sfér
nevnikal pokřik lůzy.
Já bouřlivý byl debatér
anarchistických schůzí.

Do vašich snů se dívaly
horoucně krásné dámy.
A já jsem student zhýralý
a ztrhaly mě flámy.

Ne, nikdy jsem se nedostal
v společnost slušnou dámskou. –
Snad že jsem o to málo stál. –
Má láska byla krámskou.

Má řeč je hrubá jak můj smích
a jako moji známí.
A alkohol (to myslil bych!)
jemnosti nepřidá mi.

Vím, z francouzských co románů
lze vyčíst elegance.
Však čert ví kdy se dostanu
francouzské ku čítance.

Otázky

- Všimněte si nesložité rytmické a rýmové výstavby básní a jazykových prostředků: doložte Gellnerovo úsilí o oproštění poezie a „antiliterárnost“.
- Hleďte doklady autobiografického zaměření Gellnerovy lyriky.
- Jaké životní a společenské postoje vyjadřuje v druhé ukázce?
- Doložte autorovo zklamání a deziluzi; čím básník zastírá bolest zklamaného srdce a touhu po silném citu?

Všichni mi lhali

Všichni mi lhali, všichni mi lhali,
blázna si ze mne dělali.
Přede mnou citem se rozplývali,
za zády se mi vysmáli.

Žurnály, básníci, učenci lhali,
po léta za nos mě vodíce,
muži mi lhali a ženy mi lhaly.
Ženy, ty lhaly mi nejvíce.

Srdce mé stále po lásce prahne,
nikomu však již nevěřím.
Když někdo ke mně ruce své vztáhne,
ustoupím bojácně ke dveřím.

Řek' bych, že všechno je ztraceno v žití,
žití je však tak záhadné!
Klidný jsem, mohu-li pivo své píti.
Hořící tabák nezchladne.

Touha má bloudí těkavě světem,
a já popjím v úzkých zdech.
Co je mi po tom, budu-li dětem
cestou k domovu na posměch!

Propil jsem peníze, na dluh pít budu.
Šťasten, kdo propije boty své!
Zřím oknem krčmy ven v rozmoklou půdu.
Podzim ze stromů listí rve.

odkaz

Viz Literatura v kostce

Fráňa Šrámek

Života bído, přec tě mám rád (1905)

zapamatuj si

Sbírka lyrických básní (24) s příznačnými tématy: citová krize lyrického hrdiny, bída života, zpodobení vzdoru, nenávisť k měšťáctví, falešným konvencím; pocity životního znechucení (vliv dekadence) a zklamání ze světa i lásky provázeny sebeironií a provokujícím gestem protispolečenského buřiče (jako u Dyka, Gellnera), ale i touha po plném životě a hlubokém citovém prožitku

Česká literatura přelomu 19. a 20. století

Curriculum vitae

Na doktora studoval jsem,
tatík po tom toužil,
císař pán, ten vzpomenu si,
abych jemu sloužil,
a ty zas chceš, moje milá,
bych se pro te soužil.

Tatík lomil rukama,
já nelámal hlavu,
císař pán mi nechal ujít
generálskou slávu,
co moh ztratit, ztratil jsem,
s tebou ztratím hlavu.

Moji milí profesoři,
já vás pozdravuju,
také na vás, pane hejtman,
s kletbou pamatuju,
pro tebe se, moje milá,
k smrti umiluju...

Otázky

- Zamyslete se nad názvem sbírky: už v něm je dramatický rozpor: vědomí bída života, ale přesto láska k němu; k čemu tedy směřuje Šrámek ve svých verších?
- Z textu ukázky vyjádřete, z čeho vyplývá básníkova bolestná ironie a pocit životního znechucení, a dokažte silné napětí mezi touhou a deziluzí.
- Čím je pocit marnosti a ztroskotání vyvažován?
- Posuďte formu básně. Z čeho autor čerpá, co básně připomíná? Všimněte si výrazových prostředků, rytmu, rýmů.

vysvětlivka

curriculum vitae (lat.) –
běh života, životopis

odkaz

Viz Literatura v kostce

Modrý a rudý (1906, definitivní rozšířená verze 1911)

zapamatuj si

Podtitul – Verše o vojáčkích; sbírka antimilitaristické poezie (cyklus 12 básní); satirické, revoltující verše havlíčkovského typu, reflexivní lyrika i působivá melancholická poezie o nesmyslnosti válek; odraz osobních prožitků, reálné zkušenosti (básník se vyrovnává se znesvobodňující vojenskou mašinerií, s nedůstojným ponižováním člověka)

Pišou mi psaní

Pišou mi psaní
vojenští páni,
a tam stojí psáno,
dvanáctého ráno
že já musím rukovat,
oh, rukovat.

Voják je voják,
musí bojovat –
vloží k líci pušku,
vezme si na mšku
třeba vlastní srdce své,
oh, srdce své.

Zdrávi vzkázali,
zdrávi napsali,
já jsem rezervista,
básník, anarchista,
zpívám si a proklínám,
oh, proklínám.

Pomašíruju,
zpívat si budu:
modrý rezervista,
rudý anarchista,
v modré dálce rudý květ,
oh, rudý květ...!

vysvětlivka

rezervista (z lat.) – voják v záloze, záložník;
anarchista – přívrženec filozofického směru, z něhož se zrodilo politické hnutí odmítající jakoukoli formu státní moci a donucovací prostředky jako překážky volného rozvoje individua

Raport

Na levém křídle a poslední
já budu stát,
a tušit nebude, oč prosit chci,
žádný kamarád –
a paty k sobě, špičky od sebe,
pro tebe, sne můj divný, pro tebe
já budu meldovat.

Hlásím, pane hejtmane,
že se mi zdál sen,
vojna byla a já ležel
v poli zastřelen;
a zrovna u mne vůň kůň taky pad,
nám přáno bylo spolu umírat,
to z boží vůle jen.

To k ránu bylo as, neb měsíc zrud
a váš kůň hlavu zdvih,
a zvláštní věc, měl jako já
prostřelený břich,
a v jeho očích takový styd žal,
kdos divil se v nich, kdos se ptal
a ruce lomil v nich.

Že louky voní kol a jetely
a kvete řeřicha –
a on... kůň... což byl vinen čím?
má díru do břicha,
že na něm seděl kdos, už nesedí,
a oči vědět chtí, však nevědí,
a v hrdle vysychá...

Oh, v hrdle vysychá... A chtěl by ržát...
že neví, neví proč?!
Sluníčko zlaté, což neměl on tě rád –
ty už ho nechceš... proč?
proč necinkne už nikdy podkova,
proč nebe v krvi, nohy z olova –
hó, toč se, světe, toč...

Hlásím, pane hejtmane,
že byl to strašný sen,
ty oči zvířete, ty křičely
a z důlků lezly ven,
křičely na mne, jestli já to vím,
proč ležíme tu s břichem děravým –
co měl jsem říci jen...?

Hlásím, pane hejtmane,
a já to musím říci:
tož, člověk rád jde, člověk musí jít,
když pán chce, smrti vstříci –
však koní šetřte, prosím tisíckrát,
to dobytče se strašně umí ptát,
proč nesmí žítí víc...

vysvětlivka

raport (z fr.) – vojenské hlášení;
na levém křídle řadu stojí vojáci,
kteří přednášejí v raportu prosbu nebo stížnost

Otázky

- Čemu odpovídá kontrastnost barev v titulu sbírky, co symbolizují?
- Proti čemu je zaměřena první báseň a proč? Vyhleďte, kde je vyjádřen Šrámkův odpor k válce nejvýrazněji.
- Jaké téma má druhá báseň, v čem se shoduje s předchozí ukázkou? V čem je mezi oběma básněmi rozdíl? Která z básní má silnější citové zaměření?
- Všimněte si také rozdílnosti jazykového výrazu v těchto básních. Doložte prvky lidového vyjádření a písňové rysy. Posuďte rozdílnost forem obou básní.
- V čem první z ukázek připomíná K. Havlíčka?
- Dokažte, že obě básně jsou odrazem osobních prožitků.
- Které kompoziční prvky jsou typické pro báseň Raport? Jakou funkci mají řečnické otázky, zdobnělny, nedorečené věty, zámlky, víceznačná slova (kdos, snad, někdo)? Vyhleďte apostrofu, epizeuxis, hyperboly aj. básnické prostředky.
- Dokažte subjektivní ráz Šrámkovy poezie.

odkaz

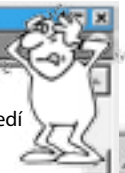
Viz Literatura v kostce

Splav (1916, rozšíř. 1922)

zapamatuj si

Námětově různorodá sbírka: milostná lyrika, oslava mládí, lásky, vyjádření radosti ze života (vliv vitalismu), vztahu člověka k přírodě, k domovu, venkovu, ale i protiválečná nota (reakce na válku a vzpomínky); v popředí pocity nespoutaného mládí s touhami i smutky, citovými zmatky, hledání blažené chvíle, idyly, čistého citu

Česká literatura přelomu 19. a 20. století

Splav

Trápím se, trápím, myslím si,
kde bych tě nejraděj potkal.

Ulice střídám, parky a nábřeží,
bojím se krásných lží.
Bojím se lesa. V poledním lese
kdo miluje, srdce své neuneso.
Na můj práh kdyby jsi vstoupila,
snad bys mne tím zabila.
Chtěl bych tě potkati v lukách.

V lukách je vlání
na všechny strany, pokorné odevzdání.
V lukách je nejprostší života stůl
rozlomíš chleba, podáš ženě půl,
chléb voní zemí, bezpečný úsměv svítí,
až k pláči je prostý věneček z lučního kvítí,
a oblaka jdou, přeběhlo světlo, přeběhl stín,
muž má touhu rozsévače,
žena má úrodný klín...

Chtěl bych tě potkati v lukách. Šel
bych ti vstříc.
A až bys mi odešla, ach, zvečera již,
bys na mne nemyslila víc,
jen na prosebný a děkovný můj hlas,
jako bych jen splavem byl,
který v lukách krásně zpívat slyšelás...

Čtrnáctiletý

Těch neznám slov, jež řekl bych a plakal.
Však zahrádku mám krásnou, z růží sad,
a kdyby vás tam někdy v noci slavík vlákal,
tam z oněch slov je růží sad.

Já trnů zbavil je. By nezranily snad.
A světlušky jsem prosil o přispění.
I dnes je poprosím, až půjdu spát.
Jen máte-li, ach, v růžích zalíbení?

Snad máte hvězdy radši. Umru rád,
sad růží mých se v louky hvězdné změni.
Však umřít nedejte mi. Není, ach, není
slov krásnějších, než našeptá vám z růží sad.

Otázky

- Posudte typickou scenerii Šrámkových veršů – jak zpodobňuje louky, řeky, lesy? Kterými smysly vnímá skutečnost?
- Doložte spojitost vztahu člověka a přírody, spontánní citovou vroucnost.
- Doložte, že báseň Splav je monolog lyrického subjektu. Najděte verše, kde se obrací k milence a oslovuje ji.
- Charakterizujte verš této básně, míru obraznosti.
- Které společné rysy typické pro Šrámkovu poezii najdete v 2. ukázce?
- Vyhledejte typické výrazové prostředky básní a zamyslete se nad jejich funkcí.
- Porovnejte Šrámkovu lyriku s lyrikou ostatních členů generace protispolečenských buřičů.
- Uvědomte si odlišnost Šrámkovy poezie od tvorby představitelů generace 90. let 19. stol.

Stříbrný vítr (1910, přeprac. 1920)

zapamatuj si

Lyricky laděný studentský (generační) román; ústřední motiv – mládí; inspirace vzpomínkami na léta vlastních píseckých studií; obraz psychických stavů dospívajícího chlapce – gymnazisty Jana Ratkina, jeho složité citové a názorové proměny se všemi prožitky a důsledky (křehká láska, štěstí i bolest a zklamání, nedočkavost mládí); Ratkinova **revolta** proti nechápavému světu dospělých (bezohledný otec, maloměstské pokrytectví, nízkost, zlé sobectví, neporozumění ve škole, konflikty s bytnou aj.); všechna střetnutí ho deprimují; jediná opora – strýc Jiří a profesor Ramler, jejich porozumění bolestem mládí (vedou k odvaze vzepít se proti surovému světu); Ratkin ovlivněn životními zkušenostmi (sebevražda tajemného strýce Jiřího, první letmá láska, spolužáci – Malkus, zkušenější Zach a Valenta, bohatý Hugo Staněk, erotický zážitek s pocitem hořkosti aj.)
→ Ratkinův vztah k životu se dotváří a vyvrává; rozpor ideálů a společenské konvence překonává i díky poselství „stříbrného větru“ – hlasu naděje, symbolu věčné víry v život a síly mládí; závěr – výzva k **chvále života**, vyjádření pocitu svobody, obhajoba práva člověka na radost a plný život; vliv **impresionismu** (prchavost chvíle, dojmy, odstíny nálad, okouzlení přírodou, smyslovost, vícevýznamovost situací, snovost, tajemnost, jednání bez určitější motivace, postavy bez pevnějších obrysů, uvolněná, nedělová stavba románu, důraz na detaily a epizody);
lyrizace a **subjektivizace** (metaforika, refrénovitě vrácení motivu stříbrného větru, řeč vypravěče a postav); oslava mládí bouřícího se proti konvenci

* * *

Kapitola 4.

V deset hodin šly děti ze školy.

Ratkin s Malkusem šli spolu, ale nemluvili; jen tak občas pozorovali se postranními pohledy.

Obloha nebyla už tak čistá jako ráno, oblohou napříč pospíchaly veliké, stříbrné oblaky a vítr dul jak trubač na bílém koni.

Ratkin se náhle zastavil a uchopil Malkusa za ruku.

„Pojď!“

„Kam?“

„Na luka!“

Oběma se náhle rozsvítilo v očích. Cosi široce rozlehlého a štavnatého zamávalo jim vstříc a rozšířilo zpěvně prsa.

Podívali se na sebe a museli propuknouti v smích, jak bláznivě jim svítily oči.

„Ty ... osle!“ povídá najednou Ratkin a plácí Malkusa po zádech.

„Ty ... ty ... opice!“ odpovídá tento i štulec vrací.

A oba se rozřehotali, přímo proti větru, vítr do nich vletěl jak do otevřených oken.

Pak byli v lukách, byli jimi jakoby uchopeni a nesení, jakýsi zelený chlap tě chytil a hodil druhému, druhý třetímu a vítr zvonil v zubech. Pěšinky je pozdravovaly a nastavovaly stopy, vyryté jejich šťastným a mladým útekem vstříc slunečnému větru, aby je osušil.

Konečně se zastavili. Byli až k zalknutí udýcháni.

Stříbrné mraky stále pospíchaly napříč oblohou, slunce se rozsvěcovalo a opět vyhasinalo, stín a světlo běžely vždy postupně od jednoho konce luk ke druhému, jako když nějaká veliká ruka zlatým hřebem louky pročesává.

A vítr dul jak trubač na bílém koni.

Stáli a rozevřeli široce oči, ústa, aby všechna ta krása mohla do nich horem i dolem.

Tady na nich ležel nyní stín, louky se zazmítaly v chladném nepokojném šeru. Ale nahoře před nimi na návrších náhle všecko zasvítilo, domečky jakési bílé i kalužinky zbylé po sněhu, všechno se tam vžňalo bílým plápoem, vítr prudčeji zadul, a onen jas nyní letěl sem k nim, zapuzuje stín ...

Pili tuto hru světla celým obličejem, v hrdle bylo jak tlačence v úzkých dveřích.

„Slyšíš ...?“ ptá se náhle Ratkin, hlas tlumí a čemusi tajemnému naslouchá.

„Co ...?“

„Stříbrný vítr ...“

„Stříbrný vítr?“ A Malkus má užaslé oči, veliká kola navrch hlavy.

„Pst ... ted! Slyšíš?“

Konečně, zdá se, že i Malkus slyší stříbrný vítr.

Jede to kolem, trubač nahoře, vzali se za ruce, tisknou, tisknou a naslouchají.

Náhle oba najednou.

„Ty, to je krásné ...!“

* * *

Kapitola 15.

Život, život! – Jeho slávě se pokloňme, jeho chválu zpívejme! Není dosud tady, ale jeho ohně hoří za nocí na vzdálených kopcích. Posly už vyslal a my v jejich ruce složili sliby své oddanosti. Chceme milovat velikého a krásného vašeho pána, tak to vyřídíte, poslové! Chceme býti takoví, aby jeho oko na nás s hrdoostí spočinulo, aby se usmíval, pokyvuje hlavou k rytmickému našemu pochodu! Ale, vyřídíte mu, ať nás nezradí, ať nás neprodá! I s ním chceme se dáti v zápas! I s ním – vyřídíte mu to. A chválu jeho že zpíváme, nezapomeňte!

Ratkinovi často vlyhly oči; to přicházelo tak samo sebou, vyl tu v nitru takový houslový tón a každou chvilku si požalovat musel. Z jednoho dne v druhý přeléval se Ratkin jako jediný pramének roztoužení.

A teď chtěl něco psátí. Měla to býti pěkná povídka, kytička sasaneč a petrklíčů. Mělo to být něco takového jako Jarní vody. Nu, to by snad dovedl. Ne, nedovedl. Žít dříve třeba. A bude žít. Nebude to již dlouho trvat.